

Sakarya University

From the Selected Works of Ali Balci

2010

1990 Sonrası Türk Dış Politikası Üzerine Bazı Notlar: Avrupa Birliği ve Kıbrıs Örneği

Ali Balci, Sakarya University

SELECTEDWORKS™

Available at: <http://works.bepress.com/alibalci/3/>

1990 SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BAZI NOTLAR: AVRUPA BİRLİĞİ VE KIBRIS ÖRNEĐİ¹

*Ali BALCI**

I. TEORİK ARGÜMANLAR

Modernitenin en önemli getirilerinden birisi, özneyi söylemin sorumlusu yapan iç/dış ayrımı olmuştur. İç/dış ayrımı, özde bireyin, genelde ise devletin belirli bir öze sahip olduğunu ve kendisi dışına ilişkin bağımsız bir yargısının olabileceğini varsayar. İç/dış ayrımı üzerine inşa edilmiş olan dış politika, böylelikle için dışarıya yönelik bilinçli bir eylemi/söylemi olarak devreye girer. Fakat iç/dış ayrımını, devlet denilen yapının, kendi ulusuna kimin ait olup, kimin ait olmadığı ve böylelikle spesifik bir politik topluluğun (iç) diğerlerinden (dış) ayrılması konusunda sabit anlamlar empoze etme yeteneğinin bir ürünü olarak tanımladığımızda, bu ayrımın modern devletin inşası sürecinde işleyen bir mit olduğu kolaylıkla söylenebilir.

İç/dış ayrımı ulus-devletlerin ortaya çıkması ve gelişmesiyle yakından ilgilidir ve ulus devletler dünyası, “uluslararası” kavramını mümkün kıldığı gibi, uluslararası gerçekte faaliyetler ile ulusların kendi içinde gerçekleştirdiği faaliyetleri ayırmada önemli bir temel sağlamıştır. Dışı ayrı bir politika alanı haline getiren ve iç politikadan farklılaştıran şeyin, bu bağlamda ulus-devletler dünyasında tekrarlanan pratiklerin ve ortaya konulan metinlerin (diplomatların anıları, uluslararası ilişkiler alanında yazılan teorik metinler ve politika analizleri gibi) olduğu söylenebilir. Tam da bu pratikler ve metinler aracılığıyla üretilmiş olmasından dolayı iç/dış ayrımı, verili, somut bir şey değil, aksine güçlü bir şekilde yapılanmış bir mit olarak

¹ Bu çalışma, 3-5 Şubat 2010 tarihlerinde Sakarya Üniversitesi'nde “Türk Dış Politikası Güncel Sorunları Üzerine Değerlendirme Toplantısı II” başlıklı programda sunulmuş tebliğin gözden geçirilmiş halidir.

* Yard. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi. Email: alibalci@gmail.com.

karşımıza çıkar. Dış ayrı bir alan olarak tanımlamanın ve buradan hareketle politikayı iç ve dış olarak ikiye bölmenin temel amacı ulus-devletler dünyasında içe belli bir kimlik verme ve böylelikle de ona geri kalandan bağımsızlık atfetme çabasıdır.

Fakat hemen belirtmek gerekir ki, iç/dış ayrımı tek başına ortaya çıkan bir mit değil, aksine başka güçlü mitler tarafından kendisine meşru bir zemin yaratılan güçlü bir mittir. Özellikle modern dönemdeki ve daha çok ulus-devletler dünyasındaki işleyişi anlamında iç/dış ayrımı, yine modern dönemde ortaya atılan egemenlik, anarşi ve güvenlik gibi üç temel mitin üzerine inşa edilmiştir. İç/dış ayrımını besleyen bu mitlerin analizini başka bir çalışmaya bırakarak, iç/dış ayrımını bir mit olarak kabul etmenin kaçınılmaz sonucunun, politikanın önündeki sıfatların iptal edilmesi olduğu söylenebilir.

Fakat bu iptalin, dış ya da için tümüyle ortadan kaldırılması anlamına gelmediğini belirtmekte fayda var. Bir mit olarak işleyişleri kabul edilen, fakat gerçeklikte orada bir yerde olmadıkları da ortaya çıkarılan bu sıfatların, yeni bir kullanım biçimine ihtiyaç duydukları da açıktır. Bu noktada bir seçenek olarak söz konusu sıfatların Jacques Lacan'ın "La femme n'existe pas" ve "S" örneklerinde, birincisinde belirli artikelin, ikincisinde özneyi (subject) temsil eden S'nin üzerine çizilen çizgilerde olduğu gibi, üzerine çizilen bir çizgi ile birlikte kullanılmalarına gidilebilir. "La femme n'existe pas" ifadesinin Türkçeye "kadın yoktur" şeklinde değil de, "belirlenebilir bir kendilik olarak kadın yoktur" şeklinde çevrilmesine² neden olan bu çizgi, iç ve dış sıfatlarının üzerine çizildiğinde, "belirlenebilir bir kendilik olarak bir dış ya da iç yoktur" anlamına gelir. Dolayısıyla dış politika, Lacancı anlamda, aslında bir dış politikadır. "Dış politika" ifadesi, tam da bu çizgi nedeniyle bir taraftan kendisinin *a priori* bir gerçekliği olmayan, aksine inşa edilmiş bir mit olduğunu ele verirken, diğer taraftan da içerinin dışarıdan bağımsız ayrı bir politik alan olmadığını fısıldar.

² Bülent Somay, *Bir Şeyler Eksik: Aşk, Cinsellik ve Hayat Hakkında Bilmek İstemediğimiz Şeyler*, İstanbul: Metis Yayınları, 2007, s. 88; Aynı ifadenin İngilizceye direkt olarak "the woman does not exist" olarak çevrilmesi de sorunludur, hatta bu durumda "bütünüyle saçma" bir şey ortaya çıkar. Çeviride yaşanan bu sorun İngilizcedeki "the" artikelinin "la" gibi dişil değil nötr bir anlam içermesinden kaynaklandığı gibi Lacan'ın *la*'nın tekil bir dişile işaret etmesine olan itirazını da açıklamaz. (Somay, age; 87: Jacques Lacan, *On Feminine Sexuality the Limits of Love and Knowledge Encore 1972-1973*, Bruce Fink (Çev.), Jacques-Alain Miller (Edt.), New York: W. W. Norton & Company Inc., 1999, s. 7, dipnot 28 [Çevirmen Bruce Fink'in notu]).

Tam da bu ikinci noktadan, yani içeriinin dışarıdan bağımsız olmadığı, dışarıda olanların da temelde içeriye içkin olduğu argümanından hareketle dış politikasının temelde iktidar ilişkilerinde devreye sokulan bir strateji olduğunu ileri sürmek mümkündür. Dolayısıyla dış politikasının iki boyutu olduğu ortaya çıkmaktadır, bir tarafta devletler düzleminde iktidar ilişkilerinin şekillenmesinde bir strateji işlevi görürken, öte yandan ve daha da önemlisi devletin bizzat kendi içindeki iktidar ilişkilerinin belirlenmesinde etkin bir rol üstlenir. Türkiye örneğini ele alan bu çalışmada, dış politikasının devlet düzlemindeki iktidar ilişkilerini nasıl kurduğuna, sağlamlaştırdığına, yeniden kurduğuna, bozduğuna ve değiştirdiğine odaklanılacaktır.

II. TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Bu teorik argümanların test edilmesi noktasında çalışmanın ele alacağı örnek, özellikle son dönem Türk dış politikası olacaktır. Bu dönemdeki dış politik pratiklerin, nasıl içeriye yönelik ve içerideki iktidar ilişkilerine içkin oldukları gösterilecektir. Bu noktada, son dönemde Türk dış politikasına sıklıkla uyarlanan inşacı (constructivist) teorinin³ dış politikayı belli bir kimliğin ürünü olarak gören yaklaşımı ile dış politikayı içerideki iktidar ilişkilerinde devreye sokulan bir strateji olarak gören yaklaşımı birbirinden ayırmakta fayda var. Bu çalışmada dış politika, aktörlerin kimliklerini verili olarak almak yoluyla, söz konusu kimliklerin doğal sonucu olarak gelişen bir şey olarak alınmamaktadır. Bu yönüyle bu çalışmadaki argümanlar son dönemde inşacı teoriden hareketle yapılan Türk dış politikası analizlerinden ayrılmaktadır.⁴ Bu analizler, bir taraftan verili bir kimlik varsayımından hareket ederken, diğer taraftan politikanın dışarıya yönelik bir şey olduğunda ısrar ederler.

Post-yapısalcı bir çizgi izleyen bu çalışma, “dış politika tercihleri ve Türkiye’nin ulusal çıkar algılamasının büyük ölçüde her aktörün nihayetinde kendi kültürel mirası tarafından şekillenen kimlik algılamalarına dayandığı” şeklindeki bir argümanı kabul etmemektedir.⁵ Aksine Türk dış politikasının, verili bir kimlik üzerine kurgulanmaktan ziyade, aktörlerin içinde bulunduğu iktidar ilişkilerinden beslendiğini ve içinde bulunduğu koşulla-

³ İnşacı teorinin karşı örneklem olarak alınması hem bu teorinin son dönem dış politika yazınına büyük ölçüde işgal etmesi nedeniyle hem de bu çalışmadaki analizlerle sıklıkla karıştırılması nedeniyle.

⁴ Bkz. Kemal İnat ve Burhanettin Duran, “AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama”, *Doğu’dan Batı’ya Dış Politika: AK Partili Yıllar*, Der. Zeynep Dağı, Ankara: Orion Yayınevi, 2006; Yücel Bozdağlıoğlu, “Modernity, Identity and Turkey’s Foreign Policy”, *Insight Turkey*, Cilt: 10, Sayı: 1, Kış 2008.

⁵ Bozdağlıoğlu, age, s. 67.

rın bir ürünü olduğunu kabul etmektedir. Dolayısıyla Türk dış politikası, belli bir kimliğin motive ettiği bir pratik olarak değil, mevcut iktidar ilişkilerinin sağlamaştırılmasında, değiştirilmesinde, altüst edilmesinde ya da yeniden üretilmesinde devreye giren bir strateji olarak görülmektedir. Bu nedenle Türk dış politikasını, içinde işlediği iktidar ilişkilerinden koparıp, verili bir kimlikle ilişkisi kurulan bir pratik olarak değerlendirmek doğru değildir. Diğer bir ifadeyle, dış politika, iktidar ilişkileri içinde bir strateji olarak işlev görmesi nedeniyle, içinde işlediği bu iktidar ilişkisinden koparılıp, farklı bir zaman dilimi içinde, kendisine yönelik bir köken arayışına gitmek problemleri bir yaklaşımdır.

Dış politikayı aktörlerin kimliklerinin ya da “kültürel geçmişlerinin” belirlediği⁶ bir pratik olarak görmek, Türkiye örneğinde ne Refah Partisi ve AKP arasındaki Avrupa Birliği algılamasının farklarını açıklama noktasında, ne de benzer aktörlerce temsil edilen laik elitin AB algılamasında yaşanan değişimi açıklamaktan bir hayli uzaktır. Birinci durum için, aktörler düzleminde yaşanan niceliksel değişimden hareketle “kültürel geçmiş” düzleminde bir açıklama modeli geliştirilebilse de (ki burada da aktörler düzleminde önemli bir değişiklik yaşanmamıştır), ikincisinde böyle bir imkân yoktur. Dolayısıyla ikinci değişimi (hatta birinci değişimi de) kimliklerde değil, AB'ye üyelik konusunun mevcut iktidar ilişkilerini sürdürme noktasında laik elit için uygun bir strateji olmaktan çıkmasında ya da söz konusu iktidar ilişkisinin değişiminde kullanılabilir bir stratejiye dönüşmesinde aramak daha doğru olur. Örneğin CHP, daha önceki dönemlerden farklı olarak, AKP iktidarı ile birlikte, uyum paketlerinin laiklik ilkesinin liberalleştirilmesinde bir strateji olarak kullanıldığından hareketle, AB'ye eleştiriler yöneltmekte ve “Avrupa kuşkucu” bir tavır takınmaktadır.⁷

Bu tür analizler, “AKP'nin yeni dış politika yöneliminin, Türkiye iç politikasında önemli etkileri olacağı” ve Soğuk Savaş başlangıcında “Türkiye'nin Batı'ya katılma kararının Türk modernleşme projesi” ile bağlantılı olduğu gibi konularda önemli tespitlerde bulunmaktadır.⁸ Fakat yanıldıkları nokta, bu politikaların içinde gerçekleştikleri dönemdeki iktidar ilişkileri bağlamında devreye sokulan stratejiler olduklarını değil, aksine önceden oluşmuş verili bir kimliğin uzantıları olduğunu ileri sürmektir.

⁶ Bozdağlıoğlu, 2008: 69.

⁷ Seçkin Barış Gülmez, “The EU Policy of the Republican People's Party: An Inquiry on the Opposition Party and Euro-Skepticism in Turkey”, *Turkish Studies*, Cilt: 9, Sayı: 3, Eylül 2008, s. 433-434.

⁸ Bozdağlıoğlu, age, s. 70 ve 71.

O halde dış politika, “iç kimlik kaygılarının bir uzantısı”⁹ değil, aksine pratiğe döküldüğü dönemdeki iktidar ilişkilerinin uzantısı olan bir stratejidir ve bu Türkiye dış politikası için de öyledir. Yine dış politikayı, aktörlerin kimliklerinin bir uzantısı olarak almak, örneğin Kıbrıs konusunda 2000’lerin ilk yarısında yaşanan gelişmeleri açıklamaktan uzaktır. Kıbrıs konusundaki politika değişikliğinde, örneğin İslam yanlısı bir dürtünün rol oynamadığı dikkate alınır¹⁰, söz konusu dış politikanın farklı aktörlerin kimlikleri üzerinden ele alınan bir meseleden çok, iktidar ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi sürecinde devreye sokulan bir strateji işlevi gördüğü söylenebilir.

Dış politikanın verili bir kimliğin uzantısı değil, iktidar ilişkilerine içkin bir strateji olarak değerlendirilmesi gerektiği argümanından hareket eden bu çalışmada, özellikle 1990’larda büyük ölçüde hükümetlerin kontrolünden çıkıp, asker¹¹ ve bürokrasinin bir stratejisine dönüşen dış politika ile AKP dönemiyle birlikte sivil/politik alanın bir stratejisine dönüşen dış politika arasında bir karşılaştırma yapılacaktır. Böylelikle AKP dönemi dış politikasını belirleyen temel parametrenin, iktidar ilişkilerinin yeniden tasarlanmasında ya da değiştirilmesinde söz konusu politikaların oynadığı belirleyici rolün olduğu ileri sürülecektir. Örneğin, 1990’ların başında emekli Büyükelçi Şükrü Elekdağ’ın “iki buçuk savaş stratejisi” olarak tanımladığı¹² durum, güvenikleştirme yoluyla, bu dönem boyunca orduyu ve dışışleri bürokrasisini (devlet politikası bağlamında) iktidar ilişkileri içinde ayrıcalıklı bir pozisyona taşımıştır. Yine benzer bir şekilde “komşularla sıfır problem” söylemi de, bu güvenikleştirme durumunu ortadan kaldırarak (ve başka güvenikleştirilmiş alanlar inşa ederek) söz konusu gurupların ayrıcalıklı pozisyonlarını tahrir etmiş ve iktidar ilişkilerinin yeniden şekillenmesine imkân sağlamıştır.

⁹ Bozdağlıoğlu, age, s. 72.

¹⁰ Hasret Dikici Bilgin, “Foreign Policy Orientation of Turkey’s Pro-Islamist Parties: A Comparative Study of the AKP and Refah”, *Turkish Studies*, Cilt: 9, Sayı: 3, Eylül 2008, s. 417.

¹¹ Gencer Özcan, “Türk Dış Politikasında Oluşum Süreci ve Askeri Yapı”, *Günüümüz Türkiye’nin Dış Politikası*, Barry Rubin ve Kemal Kirişçi (Edts.), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2002, ss. 19-20 ve 28; İlhan Uzgel, “Türk Dış Politikasında ‘Sivilleşme’ ve Demokratikleşme Sorunları: Körfez Savaşı Örneği”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 53, No: 1-4, Ocak-Aralık 1998, s. 318.

¹² Şükrü Elekdağ, “İki Buçuk Savaş Stratejisi”, *Milliyet*, 27 Kasım 1994, s. 19; Şükrü Elekdağ, “İkibuçuk Savaş Stratejisi”, 03 Aralık 1999, *Milliyet*, s. 22; Şükrü Elekdağ, “İkibuçuk Savaş Stratejisi”, 04 Aralık 1999, *Milliyet*, s. 24; Şükrü Elekdağ, “Yunanistan-Suriye Savunma Anlaşması”, 25 Haziran 1995, *Milliyet*, s. 19; Hikmet Bila, “İki Buçuk Savaş”, 07 Haziran 1999, *Milliyet*, s. 23.

1990'lar boyunca Haluk Gerger'in "dış politikanın ve 'ulusal çıkar'ların militarizasyonu" olarak adlandırdığı¹³ güvenlikleştirme süreci sayesinde, Silahlı Kuvvetler, bu alanlarda söz söylemeye yetkili bir özneye dönüşürken, diğer taraftan da iktidar ilişkileri içindeki rolünü sağlamlaştırmakta ve sürekli bir şekilde yeniden kurmaktadır. "Birden fazla komşusundan kaynaklanabilecek silahlı çatışma tehdidi" argümanını ileri süren Elekdağ, tam da bu tehdit nedeniyle dış politikanın güçlü olmasının temel şartı olarak "dayandığı askeri gücü" göstermektedir.¹⁴ Yine Ertuğrul Özkök'ün 1990'larda yazdıkları, bu güvenlikleştirmenin nasıl işlediğine ve bunun Silahlı Kuvvetler'e nasıl bir rol verdiğine ilişkin çarpıcı bir örnek teşkil eder. Özkök'e göre, "Böyle bir coğrafya içinde Türkiye ve Türk halkı, her an savaşılmış gibi bir psikolojiyle donanmalı" ve böylesi bir coğrafyada "askerlerin özel bir konumunun bulunmasını da yadırgamamak" gerekmektedir.¹⁵ Bu söylem karşılığını dış politika ve ordu arasında doğrudan bir bağlantı kurulmasında bulmuş ve 1992'de dönemin Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş'in ifadeleriyle "Bir ülkenin silahlı kuvvetleri ne kadar güçlü olursa, dış politikası da o kadar güçlü olur" şeklindeki bir algılama hâkim bir pozisyon kazanmıştır.¹⁶

2000'li yıllarda, "geniş kapsamlı bir barış planı" olan¹⁷ komşularla sıfır problem politikası, 1990'larda güvenlikleştirilen konuların güvenlik konusu olmaktan çıkarılmasıyla, kendilerini önceki güvenlikleştirmeler üzerinden meşrulaştıran ordu ve bürokrasinin iktidar ilişkileri içindeki konumlarını büyük ölçüde sorunsallaştırmıştır. Suriye ve İran ile ilişkilerin güvenlik boyutu dışına çıkarılmasını, iç düzlemde (domestic level) yaşanan değişimle ve bu değişimin tetiklediği bir güveniksizleştirme süreci (desecuritization process) ile açıklayan Bülent Aras ve Rabia Karakaya Polat¹⁸, böyle bir sürecin daha önce "bürokratik/askeri elitin... iktidar statüsünü sürdürmek için belli konuları güvenlikleştirmesini" tersine çevirme

¹³ Haluk Gerger, *Türk Dış Politikasının Ekonomi Polisiği: 'Soğuk Savaş'tan 'Yeni Dünya Düzenine'*, İstanbul: Belge Yayınları, 1998, s. 197.

¹⁴ Şükrü Elekdağ, "İkibuçuk Savaş Stratejisi", 04 Aralık 1999, *Milliyet*, s. 24.

¹⁵ Ertuğrul Özkök, *Hürriyet*, 4 Şubat 1991 ve Ertuğrul Özkök, "Enkaz Altında Biz Kaldık", *Hürriyet*, 22 Mart 1998.

¹⁶ Evren Değer, "Marmaris'in İkinci Paşası", *Cumhuriyet*, 18 Eylül 1994; "Güreş: 'Riskli Dönemdeyiz'", *Milliyet*, 7 Temmuz 1992, s. 10.

¹⁷ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 8. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2002.

¹⁸ Bülent Aras ve Rabia Karakaya Polat, "From Conflict to Cooperation: Desecuritization of Turkey's Relations with Syria and Iran", *Security Dialogue*, Ekim 2008, Cilt: 35, Sayı: 5, s. 496.

işlevi gördüğünü belirtmektedirler.¹⁹ Diğer bir ifadeyle, 2000'li yıllarda sivil alanın geliştirdiği yeni dış politika dili ve bunun beraberinde getirdiği pratikler, bu değişime olanak sağlamıştır.

Bu farklılaşmanın karar süreçleri temelinde iktidar ilişkilerine nasıl yansındığını, Kemal Kirişçi'nin de belirttiği gibi, 1995 ve 2008'de Kuzey Irak'taki PKK'ya yönelik iki büyük operasyon karşılaştırıldığında açık bir şekilde görmek mümkündür.²⁰ İlk operasyon, ne kamuoyunda, ne de Parlamentoda tartışılmadığı gibi, sadece askeri kararlar üzerine temellendirilmiş bir harekât olmuştur. İkinci operasyon ise, parlamento, medya, hükümet, ordu ve çeşitli çıkar gurupları düzleminde yaşanan canlı ve sert tartışmaların yanı sıra, parlamentonun da açık onayının ardından gerçekleştirilmiştir. Birinci operasyon sırasında, önemli ölçüde güvenikleştirilmiş ve ulusal güvenliğe yönelik temel tehdit olarak tanımlanan bir meselenin, askeri karar verme noktasında, askere ayrıcalıklı bir pozisyon verdiği net bir şekilde görülebilir. İkincisinde ise, güvenikleştirilerek askerin tekeline devredilmeyen ve sivil ve politik alanda tartışmaya açılan bir meselede, karar verme noktasında birçok aktörün nasıl etkin bir rol üstlendiği fark edilebilir.

Belli bir konuda söz söylemeye yetkili özne ve kurumların dağılımı olan iktidar ilişkilerinin nasıl farklılaştığını, aşağıda tartışılan iki örnek üzerinden görmek mümkündür.

A. Kıbrıs

1974 Kıbrıs müdahalesi, orduya, 12 Mart rejiminde kaybettiği saygınlığı yeniden restore etme imkânı vermesinin yanı sıra, basında ve halk arasında orduya ilişkin yeni bir övgü dalgasını başlatmıştı. Görünürde Kıbrıs müdahalesi, ordunun dikkatini dışarıya yönelten bir gelişme gibi dursa da, orta ve uzun vadede Kıbrıs en önemli ulusal güvenlik meselesi haline getirilerek, kamusal tartışmaların ve dolayısıyla da politik sınıfın müdahale alanının dışına çıkarılmıştır.²¹ Böylece ordu, Kıbrıs konusu her gündeme geldiğinde, politik alana müdahale edebilme yetkisini kendisinde görmüş ve politik alan da bu yetkiyi meşru kabul etmiştir. Kısacası Kıbrıs, bir taraftan ordunun sivil ve politik meşruiyetini restore ederken, diğer taraftan da sivil ve politik alana dâhil olmasında, yeni bir strateji olarak devreye girmiştir.

¹⁹ Aras ve Polat, age, s. 496 ve 498.

²⁰ Kemal Kirişçi, "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State", *New Perspectives on Turkey*, Sayı: 40, Bahar 2009, s. 30-31.

²¹ Alper Kaliber, "Securing the Ground Through Securized 'Foreign' Policy: The Cyprus Case", *Security Dialogue*, Cilt: 36, Sayı: 3, 2005, s. 329; Ali Balcı, "Diskors ve Pratik Olarak Dış Politika", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 4, Sayı: 15, Güz 2007, s. 74.

Geleneksel olarak Kıbrıs meselesi, Türkiye'deki askeri bürokratik elitin, Türkiye'yi globalleşme sürecinden uzaklaştırma ve ulusalcı yönünü güçlendirme sürecinin bir aracı olarak işlev görmüştür.²² Diğer bir ifadeyle Kıbrıs sorunu, güvenlikleştirmek yoluyla askeri bürokratik elit tarafından tartışma alanının dışına çıkarılmış ve bir anlamda söz konusu elitin iktidarı bağlamında bir araca dönüşmüştür. Bu nedenle, Türk siyasetinde değişiklik taleplerinin dillendirildiği dönemlerde, Kıbrıs sorunu, sürekli bir şekilde gündeme gelmiş ve birçok değişim sürecinin direnç noktasını oluşturmuştur. Tam da bu nedenle AKP politika yapımcıları, Kıbrıs meselesini tutucu, statükocu Dışişleri personelinin ülkenin geleceği üzerinde oluşturduğu hegemonyanın bir sembolü olarak görmüş ve Kemalist elitin gücünü kırmanın da yolunun buradan geçtiğini düşünmüşlerdir.²³

Bu durum, en açık bir şekilde, Annan Planı etrafında 2003 ve 2004 yılları boyunca yaşanan tartışmalarda kendisini dışa vurmuştur. Bir taraftan Erdoğan açık bir şekilde AKP ile Türkiye'nin geleneksel Kıbrıs politikasının örtüşmediğini dile getirirken, diğer taraftan da Millî Güvenlik Konseyi Kıbrıs'a yönelik geleneksel politikanın en önemli temsilcisi/ürünü olan Rauf Denktaş'ı desteklediğini belirtmiştir.²⁴ Türk Silahlı Kuvvetleri, Dışişleri bürokrasisi ve ana muhalefet partisi olan CHP, açık bir şekilde AKP'nin Kıbrıs politikasına karşı güçlü bir lobi oluştururken; AKP, Kıbrıs konusunda izlediği politikayla "Türkiye'deki sivil politik sınıfın temel iç ve dış problemleri çözme konusunda zayıf olduğuna yönelik geleneksel" algılamayı değiştirmeye çalışmıştır.²⁵ Bu algılamının, bürokratik alanın etkin pozisyonunu sürekli güçlendiren bir unsur olduğu göz önüne alındığında, bunun değişmesinin sivil ve bürokratik alan arasındaki denge bağlamında önemli yansımaları olacağını söylemek mümkündür.

B. Avrupa Birliği

Pınar Bilgin'e göre, Avrupa Birliği, AKP'nin iç politik alanda kullandığı ya da devreye soktuğu bir stratejidir.²⁶ Bu, AKP'nin kurucu üyelerin-

²² Hakan Yavuz, *Secularism and Muslim Democracy in Turkey*, New York: Cambridge University Press, 2009, s. 224.

²³ Yavuz, *age*, s. 225.

²⁴ Kemal İnat, "Türkiye'nin Kıbrıs Politikasının Dönüşümü", *Bilgi: Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 11, Cilt: 2, 2005; "Zirveden 'Hayır' Çıktı", *Milliyet*, 7 Mart 2004, s. 19.

²⁵ Ümit Cizre, "The Justice and Development Party and the Military", *Recreating the Past after Reforming It*, *Secular and Islamic Politics in Turkey: The Making of the Justice and Development Party*, Edit: Ümit Cizre, Londra: Routledge, 2008.

²⁶ Pınar Bilgin, "The Politics of Security and Secularism in Turkey: From the Early Republican Era to EU Accession Negotiations", *Religion, Politics, and Turkey's EU Accession*, Dietrich Jung ve Catharina Raudvere (Edt.), ABD: Palgrave Macmillan, 2008.

den olan ve daha sonra sırasıyla Meclis Başkanlığı ve Başbakan Yardımcılığı görevinde bulunan Bülent Arınç'ın "Beni 28 Şubat AB'ci yaptı" ifadesinde karşılığını bulmaktadır.²⁷ Bilgin, AB'nin bir strateji olarak devreye sokulmasını, "dindar toplumun kaygılarını öncelikleştiren" ve tam da bu nedenle güvenleştiren bir süreç olduğunu söylese de²⁸, daha geniş ölçekte bu, iktidar ilişkilerinin yeniden kurgulanmasına içkin bir şeydir. Fakat belirtmek gerekir ki, AB ile ilişkilerin, iç politik alandaki iktidar ilişkileri bağlamında bir strateji olarak kullanılması, AKP'ye özgü bir şey değildir. Bu, daha önceki dönemlerde, gerek iktidar ilişkilerinin değiştirilmesi, gerekse sağlamlaştırılması bağlamlarında devreye sokulmuştur.

Örneğin 1980'lerin sonunda Turgut Özal, AB'yi, benzer bir şekilde içerideki iktidar ilişkilerinin yeniden kurgulanması noktasında devreye sokmuştur. "Güçlü devletçi (etatiste) reflekslerin üstesinden gelmek" isteyen Özal, bu bağlamda Türkiye'de gerçekleştirmeyi planladığı "reform sürecinin sağlamlaştırılması" noktasında, "güçlü bir dış dayanağın" önemine inanmaktaydı. Bu güçlü dış dayanak, Avrupa Topluluğu (AT) olmuş ve üyeliğe kabul edilmenin imkânsız olduğunu bilmesine rağmen Özal, başvuruyu ve daha sonraki aşamalarını "ticari serbestleşme sürecini hızlandıracak" bir adım olarak görmüştür. Sonuçta Özal'ın bu politikası, Gümrük Birliği'ne girilmesi noktasında önemli bir kilometre taşı olmuş ve 1990'larda "Türk ekonomisinin bütünüyle serbestleşmesinde" kritik bir işlev üstlenmiştir.²⁹

Yine Kemalistler, AB üyeliğini, 1990'ların sonlarına kadar, "Batılılaşma ve çağdaşlaşma çabasının doğal ve gerekli bir sonucu" olarak görürken³⁰, ülkenin Doğulu/İslami karakterini Batılılaştırma noktasında, AB ile yakın ilişkiler, bir strateji işlevi görmüştür. Fakat 28 Şubat sürecinin ardından AB'nin talepleri, ordunun İslam'ı politik ve kamusal alanın dışına çıkararak çabalarını sekteye uğrattınca, Kemalist elit çevrede, AB'ye yönelik kuşkucu bir bakış gelişmeye başlamış ve AB uyum süreci belli koşullara bağlanmıştır. Etnik farklılıkları kışkırtmadığı ve İslami ilkeleri besleyen bir

²⁷ Murat Yetkin, "Beni 28 Şubat AB'ci Yaptı", *Radikal*, 6 Mayıs 2005.

²⁸ Bilgin, age, s. 148-149.

²⁹ Ziya Öniş, "Turgut Özal and his Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective", *Middle Eastern Studies*, Cilt: 40, Sayı: 4, Temmuz 2004, s. 119.

³⁰ Çağrı Erhan ve Tuğrul Arat, "1980-1990 AT'yle İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Baskın Oran (Edt.), 8. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 96.

zemin üretmediği sürece AB üyeliği desteklenmiştir.³¹ 2002'ye gelindiğinde, bu kuşkucu bakış, yerini yer yer AB dışı alternatiflerin dillendirildiği AB karşıtı bir söyleme bırakmıştır. Mart 2002'de dönemin MGK Genel Sekreteri Tuncer Kılınc, AB'nin Türkiye'yi kabul etmeyeceğini ve bu nedenle Türkiye'nin Rusya ve İran'ın da dahil olduğu yeni bir ittifaka ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir.³² AB uyum sürecinin, Kemalizmin laiklik anlayışını sekteye uğrattığının fark edilmesi ve üstelik İslamcı kanadın AB üyelik sürecini kendi yaşam alanını genişletme noktasında bir strateji olarak devreye soktuğunun görülmesi, AB'yi iç politik iktidar ilişkilerinin kurgulanmasında Kemalistler için bir strateji olmaktan çıkarmıştır.

Kemalist kesimde yaşanan iki on yıllık dönemlerdeki bu farklılaşmanın, tam tersi istikamette İslamcı kesim arasında karşılığını bulduğu söylenebilir. 1990'ların büyük bir kısmında, İslamcı siyaset, AB karşıtı bir dil kullanırken,³³ 2000'lerde bu dil, yerini AB üyelik sürecini destekleyen ve AKP iktidarı ile birlikte bunu en önemli dış politika hedefi olarak gören bir siyasete bırakmıştır. 28 Şubat sürecinden yeterince ders alan ve seçim zaferinin devlet elitlerinin gözünde yeterli meşruluğu sağlamadığının farkında olan AKP, siyasal meşruiyeti elde etme konusunda Türkiye'deki diğer politik partilerden daha fazla uluslararası desteğe bel bağlamıştır.³⁴ 28 Şubat'ın ardından orduyu normal siyasete dönme noktasında en çok, hatta tek³⁵ zorlayan unsurun AB üyelik süreci olduğu göz önüne alınırsa, AKP'nin dış politikada takındığı bu tavır daha net anlaşılabilir. Dolayısıyla AKP, politik meşruiyetini büyük ölçüde AB üyeliği sürecinin sivil-asker ilişkilerini dönüştüren etkisi üzerine kurmuş ve tam da bu nedenle söz konusu sürece aktif bir şekilde katkıda bulunmuştur.

Öte yandan AKP, tutucu laik çevreler ile çatışmaktan kaçınmaya çalışarak, Türk politik sistemini daha fazla demokratikleştirmenin bir yolu olarak da dış politika alanını yeniden tanımlama yoluna gitmiştir.³⁶ Özellikle iç meşruiyetinin sağlanması, hatta bir siyasi hareket olarak varlığını sürdür-

³¹ Ümit Cizre ve Menderes Çınar, "Turkey 2002: Kemalism, Islamism and Politics in the Light of the February 28 Process", *The South Atlantic Quarterly*, Cilt: 102, Sayı: 2/3, Bahar/Yaz 2003, s. 315.

³² "Askerden İki Sürpriz", *Milliyet*, 8 Mart, s. 16.

³³ Daniella Kuzmanovic, "Civilization and EU-Turkey Relations", *Religion, Politics, and Turkey's EU Accession*, Dietrich Jung ve Catharina Raudvere (Edt.), ABD: Palgrave Macmillan, 2008, s. 49.

³⁴ Burhanettin Duran, "JDP and Foreign Policy as an Agent of Transformation", *The Emergence of A New Turkey: Democracy and the AK Parti*, Hakan Yavuz (Edt.), Salt Lake City: The University of Utah Press, 2006, s. 32.

³⁵ Cizre ve Çınar, 2003, s. 317.

³⁶ Duran, age, s. 282.

mesi noktasında AKP, Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin derinleşmesi noktasında ısrarlı bir politika izlemiştir.³⁷ Sistemin dönüştürülmesi noktasında ise AKP, özellikle ordunun siyasal sistem içindeki rolünün azaltılması ve Türk siyasal sistemindeki Kemalist söylemin tahrip edilmesi noktasında, AB sürecini güçlü bir şekilde kullanmaktadır.³⁸

III. SONUÇ

Örneklerden hareketle, "dış politikanın", genel olarak işleyişte olan politikadan bağımsız olmadığı ve "iç politikadan" koparılmasının mümkün olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla kendi başına orada duran bir dış politikadan bahsetmek yerine, içeriye ya da içerideki iktidar ilişkilerine içkin olarak şekillendirilen şeyin büyük ölçüde içerisi olduğu bir dış politikadan bahsetmek mümkündür. Çalışmada Türkiye örneği söz konusu olduğunda, böylesi bir dış politika okumasının, Kıbrıs ve Avrupa Birliği bağlamında yapılabileceği gösterilmiş olsa da, bu, söz konusu dış politika yaklaşımının diğer alanlara uyarlanamayacağı anlamına gelmez.

Örneğin, AKP döneminde gündeme gelen ve bütünüyle bir dış politika pratiği "gibi" duran Medeniyetler İttifakı projesini de, bu bağlamda okumak mümkündür. Nitekim AKP'nin iç politikada yaşadığı meşruluk sorununu çözüme stratejilerinden biri de, Medeniyetler İttifakı projesi olmuş ve bu inisiyatifte etkin bir rol üstlenerek, daha önceki İslamcı selefinden farklı olarak "çatışmacı olmayan, uzlaşmacı, konsensüs peşinde olan" bir görüntü sunmuştur.³⁹ Uluslararası çevrede böylesi bir imaj yakalayan AKP, kendisini çatışmacı, laiklik karşıtı ve büyük ölçüde selefi olan Refah Partisi'ne benzeten Kemalist elitin argümanlarını geçersizleştirmektedir.⁴⁰ Öte yandan Türkiye'nin girişimde öncü bir rol üstlenmesi, Kemalist elitin, İslam dünyası ile mesafeli bir dış politika izleyerek, içerideki Batılılaşma sürecini meşrulaştırmasına da bir karşı çıkma olarak görülebilir. AKP inisiyatif içinde İslam dünyasının sözcülüğünü üstlenerek İslami mirası unutturma ve Batılı laik bir devlet olma üzerine kurulan Kemalist projeyi de tersine çevirmiştir.⁴¹

³⁷ Henry Berkey, "Cyprus: Between Ankara and A Hard Place", *Brown Journal of World Affairs*, Cilt: X, Sayı: 1, Yaz/Güz 2003, s. 233; Yavuz, age, s. 213.

³⁸ Yavuz, age, s. 216.

³⁹ Ramazan Kılınc, "Turkey and the Alliance of Civilizations: Norm Adoption as a Survival Strategy", *Insight Turkey*, Cilt: 11, Sayı: 3, Yaz 2009, s. 66.

⁴⁰ Ramazan Kılınc, agm, s. 66.

⁴¹ Ali Balcı ve Nebi Miş, "Turkey's Role in the 'Alliance of Civilizations': A New Perspective in Turkish Foreign Policy", *Turkish Studies*, Cilt: 9, Sayı: 3, Eylül 2008, s. 401.

KAYNAKÇA:

- ARAS, Bülent ve Rabia Karakaya Polat (2008), "From Conflict to Cooperation: Desecuritization of Turkey's Relations with Syria and Iran", *Security Dialogue*, Ekim 2008, Cilt 35, Sayı 5, s. 495-515.
- BALCI, Ali (2007), "Diskors ve Pratik Olarak Dış Politika", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 4, Sayı: 15, Güz 2007, s. 67-87.
- BALCI, Ali ve Nebi Miş (2008), "Turkey's Role in the 'Alliance of Civilizations': A New Perspective in Turkish Foreign Policy?," *Turkish Studies*, Cilt 9, Sayı 3, Eylül 2008, s. 387-406.
- BARKEY, Henry (2003), "Cyprus: Between Ankara and A Hard Place", *Brown Journal of World Affairs*, Cilt X, Sayı 1, Yaz/Güz 2003, s. 229-240.
- BİLGİN, Hasret Dikici (2008), "Foreign Policy Orientation of Turkey's Pro-Islamist Parties: A Comparative Study of the AKP and Refah", *Turkish Studies*, Cilt 9, Sayı 3, Eylül 2008, s. 407-421.
- BİLGİN, Pınar (2008), "The Politics of Security and Secularism in Turkey: From the Early Republican Era to EU Accession Negotiations", *Religion, Politics, and Turkey's EU Accession*, Dietrich Jung ve Catharina Raudvere (Edt.), ABD: Palgrave Macmillan, s. 139-156.
- BOZDAĞLIOĞLU, Yücel (2008), "Modernity, Identity and Turkey's Foreign Policy", *Insight Turkey*, Cilt 10, Sayı 1, Kış 2008, s. 55-75.
- CİZRE, Ümit (2008), "The Justice and Development Party and the Military", *Recreating the Past after Reforming It*, *Secular and Islamic Politics in Turkey: The Making of the Justice and Development Party*, Ümit Cizre (Edt.), Londra: Routledge, s. 132-171.
- CİZRE, Ümit ve Menderes Çınar (2003), "Turkey 2002: Kemalism, Islamism and Politics in the Light of the February 28 Process", *The South Atlantic Quarterly*, Cilt 102, Sayı 2/3, Bahar/Yaz 2003, s. 309-332.
- DAVUTOĞLU, Ahmet (2002), *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 8. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.
- DURAN, Burhanettin (2006), "JDP and Foreign Policy as an Agent of Transformation", *The Emergence of A New Turkey: Democracy and the AK Parti*, Hakan Yavuz (Edt.), Salt Lake City: The University of Utah Press, s. 281-305.
- ERHAN, Çağrı ve Tuğrul Arat (2003), "1980-1990 AT'yle İlişkiler", *Türk dış politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Baskın Oran (Edt.), 8. Baskı, İletişim: İletişim Yayınları, s. 83-101.
- GERGER, Haluk (1998), *Türk dış politikasının Ekonomi Politikası: 'Soğuk Savaş'tan 'Yeni Dünya Düzenine'*, İstanbul: Belge Yayınları.
- GÜLMEZ, Seçkin Barış (2008), "The EU Policy of the Republican People's Party: An Inquiry on the Opposition Party and Euro-Skepticism in Turkey", *Turkish Studies*, Cilt 9, Sayı 3, Eylül 2008, s. 423-436.
- İNAT, Kemal (2005), "Türkiye'nin Kıbrıs Politikasının Dönüşümü", *Bilgi: Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 11, Cilt: 2, 2005, s. 43-65.

- İNAT, Kemal ve Burhanettin Duran (2006), "AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama", *Doğu'dan Batı'ya Dış Politika: AK Partili Yıllar*, Der. Zeynep Dağı, Ankara: Orion Yayınevi, s. 15-70.
- KALİBER, Alper (2005) "Securing the Ground Through Securized 'Foreign' Policy: The Cyprus Case", *Security Dialogue*, Cilt 36, Sayı 3, s. 319-337.
- KILINÇ, Ramazan (2009), "Turkey and the Alliance of Civilizations: Norm Adoption as a Survival Strategy", *Insight Turkey*, Cilt 11, Sayı 3, Yaz 2009, s. 57-75.
- KİRİŞÇİ, Kemal (2009), "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State", *New Perspectives on Turkey*, No: 40, Kış 2009, s. 29-58.
- KUZMANOVIĆ, Daniella (2008) "Civilization and EU-Turkey Relations", *Religion, Politics, and Turkey's EU Accession*, Dietrich Jung and Catharina Raudvere (Edt.), ABD: Palgrave Macmillan, s. 41-63.
- LACAN, Jacques (1999), *On Feminine Sexuality the Limits of Love and Knowledge Encore 1972-1973*, Bruce Fink (Çev.), Jacques-Alain Miller (Edt.), New York: W. W. Norton & Company Inc.
- ÖNİŞ, Ziya (2004), "Turgut Özal and his Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective", *Middle Eastern Studies*, Cilt 40, Sayı 4, Temmuz 2004, s. 113-134.
- ÖZCAN, Gencer (2002), "Türk dış politikasında Oluşum Süreci ve Askeri Yapı", *Günlümüz Türkiye'nin Dış Politikası*, Barry Rubin ve Kemal Kirişçi (Edts.), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, s. 19-62.
- SOMAY, Bülent (2007), *Bir Şeyler Eksik: Aşk, Cinsellik ve Hayat Hakkında Bilmek İstemediğimiz Şeyler*, İstanbul: Metis Yayınları.
- UZGEL, İlhan (1998), "Türk dış politikasında 'Sivilleşme' ve Demokratikleşme Sorunları: Körfez Savaşı Örneği", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 53, No: 1-4, Ocak-Aralık 1998, s. 307-326.
- YAVUZ, Hakan (2009), *Secularism and Muslim Democracy in Turkey*, New York: Cambridge University Press.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ..... 1

A. DEĞİŞİM

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA DEĞİŞİM VAR MI? 19

Ramazan GÖZEN

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM 37

İdris BAL

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA ÜÇÜNCÜ DALGA 63

Cüneyt YENİGÜN

1990 SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BAZI NOTLAR:
AVRUPA BİRLİĞİ VE KIBRIS ÖRNEĞİ..... 87

Ali BALCI

B. KARAR ALMA SÜRECİ

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YENİ BİR KARAR VERME
MODELİ ÖNERİSİ 103

Ertan EFEGİL

TSK'NIN DIŞ POLİTİKA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ..... 127

Müge AKNUR

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KİMLİK SORUNSALI 151

Metin AKSOY-Murat ÇEMREK

C. KÜRT SORUNU

YENİ BİR YURTTAŞLIK ANLAYIŞINA DOĞRU: KEMALİST
ULUŞÇULUKTAN DEMOKRATİK YURTTAŞLIĞA..... 173

Adem ÇAYLAK-Adem ÇELİK

TÜRKİYE'DE TERÖR SORUNU: KAYNAĞI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ 195

Ercan SANCAK

AK PARTİ HÜKÜMETİNİN KÜRT SORUNUNA
YAKLAŞIMININ ANALİZİ..... 227

Ertan EFEGİL